

PÉTER LÁSZLÓ

1956 Szegeden

Kedves barátaim! Bevezetőül hadd ismertessem 1956 legfontosabb néhány alpművét! Ez volt az első könyv, Bill Lomax könyve, amely 1976-ban jelent meg Angliában, nálunk pedig 1989-ben. Ő írta meg először, hogy a forradalom Szegedről indult.

A minket jobban érdeklő művek közül elsősorban Kiss Tamás könyvére utalok – biztosan tegnap volt erről szó –, tehát a *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége* 1956. Azután a főiskolának a története, a főiskola '56-járól, Nagy István tanár úrtól, aki ennek a főiskolának nyugalmazott tanára; ez nem is olyan régen jelent meg, 2005-ben. Bálint László, akit tegnap szintén hallgathattak, két fontos művel, vagy hárommal is szerepel; az egyik az összefoglaló mű, ez még 2000-ben jelent meg: *1956 – a forradalom Szegeden*, és kislexikon azokról, akik szerepeltek pro és kontra, tehát például az ávosok névsora is benne található; tömör kis lexikon: *Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében*. Püski Sándor még 1991-ben kiadott egy antológiát *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* címmel – ez Faludy versének egy sora –, az alcíme pedig *A forradalom és szabadságharc olvasókönyve*. Ebben olyan szépirodalmi jellegű prózai írások és versek vannak, amelyek 1956-ról szólnak. Azóta ez természetesen gazdagodott, ebből az előadásom végén, ha jut rá idő, egy versre fölhívom majd a figyelmet.

Az újabb irodalomból pedig hadd mutassam meg Charles Gátinak, azaz Gáti Károlynak a könyvét, aki 1956-ban a Magyar Nemzet munkatársa volt, és aki érdekes módon a Művelt Nép című lap 1956. szeptember 2-i számában, eddig legalábbis előttem legelsőként, fölvetette az orosz nyelv fakultatív tanításának a kérdését, amelyből azután kiindult az egész forradalmi mozgalom. Disszidált '56 után és Amerikában lett politológus professzor. Az ő *Veszített illúziók* könyve nemrég jelent meg. A másik – ő pedig a Népszabadság munkatársa volt, Ausztriában él, ott

publicista, szerkesztő –, Paul Lendvai, azaz Lendvai Pál *Forradalomról, tabuk nélkül* című műve. Én nem vagyok teljesen megelégedve; legalább a magyar kiadás esetén, mert mind a kettőnek van idegen nyelvű kiadása, a magyar kiadáson a magyar nevüket használhatták volna, tehát Gáti Károly és Lendvai Pál. Nagyon érdekesek, amiket fölvetnek, talán amit Gáti fölvet, vitatott, megoldatlan problémára, arra lehet, hogy kitérek majd. A harmadik könyv szintén emigráns magyaré, Fejtő Ferencé; ő legalább a magyar nevét használja; Párizsban él. Ennek a könyvnek az a kis hibája, hogy még 1956-ban írta, most viszont egy picit átdolgozta, és sokszor nem lehet tudni, hogy egy-egy megállapítása '56-ban született-e, vagy most. Ez a *Magyar tragédia 1956*.

A legfrissebb könyv, amelyet még Kiss Tamás barátom sem látott, csak most nálam, ez a dokumentum-gyűjtemény, igen súlyos, de elhoztam, hogy bemutassam. Szakolczai Attila, az 1956-os Intézet a munkatársa szerkesztette 1956 című dokumentumgyűjtemény. Egészen 1953-ig megy vissza, tehát Sztálin haláláig, de a megtorlást is tartalmazza. Egyetlen egy hibáját láttam, azon kívül, hogy névelírási és helyesírási hiba is van benne, az, hogy ahogy általában '56-ról szoktak írni, minden nagyon Budapest központú, Budapest-centrikus. Pedig Szegeden is történt egy s más, és ennek azért tükröződnie kellett volna. Az igaz, hogy a MEFESZ megalakulása benne van, ezt nem sikkasztották el, de ennél azért sokkal több történt. Nem véletlen, hogy például Perbíró József neve sem fordul elő, sem Schwartz Lajosé vagy Kovács Józsefé.

Két metaforával szoktam jellemezni a szegedi események kezdetét, és ezt egy harmadik metaforával Sólyom László, köztársasági elnök szerencsésen egészítette ki, amikor október 16-án megnyitotta az ünnepségeket az egyetemi könyvtáráépületben. Az én metaforáim: *pillangóhatás*, *bumeráng hatás*, Sólyom László pedig hozzátette: *csillagrobbanás*. Mindjárt megmagyarázom, mit jelent ez.

A pillangóhatás azt jelenti, hogy egy amerikai meteorológusnak az ötletéből egy amerikai publicista, ezt a szellemes tételt vonta le: egy pillangó Pekingben meglebbenti a szárnyát, és a következő hónapban vihar támad New Yorkban. Ez azt jelenti, hogy a látszólag kis jelentőségű dologból hogyan lesz nagy. Az orosz nyelv fakultatív oktatásából indult ki a forradalom, és most jön a bumeráng hatás: Pestről, a pesti egyetemisták Koilhozköre, amelyről tegnap beszélt Kiss Tamás barátom, lekül-

dött egy levelet. Konkrétan Román Károly, ma Székesfehérvár díszpolgára, nyugalmazott gimnáziumi tanár, küldte le barátjának, Alaksza Helmut másodéves jogásznak, egy körlevelet, melyben a pesti bölcsészek a szegediektől azt kéri: 22-én sztrájkoljanak, ha addig a kormány nem rendelkezik arról, hogy az orosz nyelvet fakultatívvá teszik. Ez a pillangó meglebbentette a szárnyát. És ebből lett a MEFESZ megalakulása; erről már hallottak tegnap, október 16-án alakult meg Szegeden a MEFESZ. Ebből lett az a határozat, amely fölkerült a műegyetemre. Akkor ott Kiss Tamás és Lejtényi András képviselte a MEFESZ-t. Előadták a szegediek pontjait.

A műegyetemisták határozata már úgy kezdődik, itt van hasonmásban: „Csatlakozunk a szegedi egyetemisták javaslatához.” És ennek a végén, már az orosz nyelv fakultatívva tételéből az lett, hogy az orosz csapatok vonuljanak ki Magyarországról. Ez tehát a bumerángthatás: hogy lejön a bumeráng – ugye tudják, mi a bumeráng: az ausztráliai bennszülöttek dobóeszköze –, amely visszafele már nagyobb erővel csapódik a célba, mint ahogyan kiindult. Tehát a kicsiből így lett nagy. És mi a csillagrobbanás, amelyet Sólyom László mondott nagyon szellemesen? Az, hogy a szegedi MEFESZ megalapítói, október 20-a után szétküldték az egész országba, főiskolákra, egyetemekre megbízottait, és mindenütt, majdnem minden dokumentumban tükröződik is, hogy a szegedi küldöttek itt vannak, és velük értekezve megalakítjuk Egerben, Sopronban, Veszprémben, és így tovább, megalakítjuk a MEFESZ-t. Ez a csillagrobbanás. Tehát pillangóhatás, bumerángthatás, csillagrobbanás.

Ezek után az, hogy Szegeden mi történt, már sokkal kevésbé érdekes, két dolgot kivéve. Egyik a József Attila Kör, amely a pesti Petőfi Kör mintájára alakult meg, a másik pedig a Takaréktár utcai sortűz. Én nem sok eseményben vettem részt 1956-ban Szegeden, mert szőregi lakos vagyok, akkor is az voltam. Az egyetemi könyvtárban dolgoztam; az egyetemi könyvtár akkor a Dugonics téri központi épületben volt, én csak bejártam. Volt egy 125-ös Csepel motorkerékpárom, azzal jártam be. A motorkerékpárt letettem az egyetem előtt, akkor még nem volt olyan nagy forgalom, autók alig voltak, ott nem bántotta senki a motorkerékpáromat. Egy pár dologban részt vettem, és utána mentem haza 16 órakor vagy 16,30-kor. Ezért nem vettem részt sok eseményben. A MEFESZ dolgaiban azért sem vettem részt, mert nem voltam már akkor egyete-

mista, hanem egyetemi könyvtári dolgozó. Ellenben a két esemény között, tehát október 16-a és 20-a között, volt egy harmadik is, 19-én, pénteken este volt, ugyancsak az Auditorium Maximumban, ahonnan a forradalom lángja föllobbant.

Most megszakítom, amit mondanék. Talán látták sokan a televízióban, hogy a műegyetem előtt most avattak föl egy új emlékművet, amelynek a hátsó falán fölírat látható Valami ilyesmi van benne, szó szerint nem tudom idézni, de a lényegyet igen: „A forradalom bölcsője.” Nos, a forradalom bölcsője nem a műegyetem, hiszen – mint az előbb fölolvastam –, ők már csak csatlakoztak a szegediek fölhívásához és javaslataihoz.

A forradalom bölcsője az Auditorium Maximum. A következő napokban emlékművet fognak a két épület között, tehát a régi Ady téri épület és az új TIK között, leleplezni. Ott lobbant föl a forradalom lángja.

És ugyancsak itt volt 19-én a Petőfi Kör mintájára alakult József Attila Körnek az első és egyetlen ülése. Szerénytelenség, ha arra hivatkozom, hogy a Szegedi Egyetem című – már akkor is meglévő – újságban én írtam cikket pár nappal előbb *A József Attila Kör ülése elé* címmel. Ebben a vitának fontosságát emeltem ki, és ugyancsak hiúság, de talán történeti igazság is, hogy egy rendőrségi jelentés a forradalom előkészítői között ezt a cikkemet is idézte, idézett belőle egy bekezdést is. Maga az ülés pedig úgy történt, hogy Csákány Béla, aki később az egyetem rektora volt, akkor pedig a Dolgozó Ifjúság Szövetsége városi bizottságának agit. prop. osztályvezetője, és ő szervezte meg a József Attila Kör, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy kifogják a szelet a vitorlából, tehát, hogy ne engedjék át a „forradalmi lázadóknak” a kezdeményezést, hanem a DISZ-nek a szervezésében jöjjön létre ez a vita. De mint ahogy ugyan ilyen céllal hívta össze a DISZ október 16-án a gyűlést, és abból MEFESZ alakuló ülés lett, ugyanúgy a József Attila Kör sem az ő szájuk íze szerinti határozatokat és vitákat hozta, hanem már a forradalmi hevületnek lett a kifejezője.

Osváth Béla vitaindítója adta meg az alaphangot. Osváth Béla akkor aspiráns volt, irodalomtörténész, és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei bizottságának a titkára. Színháztörténettel foglalkozott, később Szigligetiről írta kandidátusi értekezését. Ő már fölsorolt részben helyi, részben országos problémákat, amelyek megoldandók. Ilyen az országosak közül Lukács György és Nagy Imre visszavétele a párt leg-

felső vezetésébe, de ilyen Szegeden főleg két főiskolai tanárnak, Vajda Lászlónak, a magyar irodalmi tanszék vezetőjének és Vajtai István docensnek az ügye.

1955 februárjában a Tiszatájban jelent meg Vajtai István tanulmánya *A költészet varázsa* címmel. Vajtai István egyébként nekem a Baross Gábor Gimnáziumban a második osztálytól az érettségiig osztályfőnököm volt, nagyon jól ismertem. Akkor már itt dolgozott a főiskolán, Vajda mellett. Ebben a tanulmányában arra hívta föl a figyelmet, hogy a sematikus, programszerű versek helyett a költészetnek, a szocialista költészetnek is, arra van szüksége, hogy a szónak a varázsát próbálja az olvasóban fölkelteni. Ezt akkor a Nagy Imre ellenes offenzíva nevében a szegedi balosok arra használták föl (ezek a nevek a jelenlévők számára nem mondanak semmit, de azért én hadd mondjam: Karácsonyi Béla és Székely Lajos, az egyetem történeti tanszékének munkatársai), hogy hajsztát indítsanak Vajtai István ellen, amiért állítólag a költészet politikai tartalmát akarja kilúgozni azzal, hogy a költészet varázsáról beszél, nem pedig a realitásáról.

Nagy viták voltak: *irodalmi törvényt* ülték Vajtai István fölött, ámde itt, a főnöke, Vajda László kiállt Vajtai István mellett. Senki más, mindenki megtagadta, egyetemi tanárok is, de Vajda László kerek perec megmondta, hogy Vajtai Istvánnak igaza van. Ezért a következők történtek: Vajtai István csak fegyelmet kapott, de Vajda Lászlót leváltották főiskolai tanszékéről, és beosztották az egyetemi könyvtárba. Akkor lett nekem kollégám. Régebbről ismertük ugyan egymást, valamikor 1943-ban egy cserkész táborban Kisvárdánál, Gáván voltunk, és Vajda László tartott nekünk előadást, és ezt ki is adták egy kis füzetben. Ezt később már itt, Szegeden, dedikáltattam magamnak Vajda Lászlóval. Akkor lettünk kollegák, amikor őt leváltották a főiskolai tanszékéről, és beosztották a könyvtárba. Szerencsére – ugyanúgy, mint Bálint Sándor leváltása után –, ez a hasznára vált: nem annyira neki, mint inkább a tudománynak, mert Vajda László ekkor mélyült el a Móra-kutatásban. Móra Ferenc összegyűjtött műveinek nyolc kötetét Vajda László szerkesztette annak a kutatómunkának a nyomán, amelyet akkor az egyetemi könyvtárban végzett.

Tehát Osváth Béla az előadásában fölvetette Vajda László és Vajtai István rehabilitálásának ügyét. Vajda László valóban visszakérült '56 végén vagy '57 elején ide, a főiskolára; innen ment nyugdíjba, és azután

itt, Szegeden hunyt el. Vajtai Istvánnak viszont nem jól alakult a sorsa, mert őt itt, a forradalomban valami bizottságba beválasztották, és utána '57-ben nyugdíjazták, és keserűen vonult el újszegedi házába. Fölvetette még Osváth Béla néhány középiskolai tanárnak, igazgatónak a sorsát is, Berky Imre, Gallé László, Giday Kálmán továbbá Simon Attila ügyét. Tehát azokat a sérelmeket, melyek a szegedi értelmiséget a leginkább bántották az elmúlt években.

Baróti Dezső rektor, az egyetemi magyar tanszék vezetője, akkor érkezett haza Pestről, és mindjárt bejelentette, hogy a miniszter elfogadta a fakultatív orosz tanításról a javaslatot, tehát nem lett szükség 22-én a sztrájkra. Csökkentik a marxizmus-leninizmusnak és a katonai tárgyaknak óraszámát. Ekkor jelentette be, hogy Vajda László és Bálint Sándor, a néprajz professzora – őt még 1950-ben váltották le – visszakapja a tanszékét. Baróti, pechjére, itt javasolta először, hogy a régi sajtóházzal szemben, a Tisza-parton lévő Lenin-Sztálin szobrot távolítsák el. Mikor Baróti pörére sor került 1957 szeptemberében, engem a Csillagbörtönből citáltak elő tanúnak. Én tanúsítottam a bíróság előtt, hogy Baróti ezt azzal az érveléssel javasolta: hogy Lenin ül, és Sztálin (mind a kettő kicsi ember volt), föléje magasodik, s ezért méltatlan a szobor Leninhez. Sztálin akkor már a közvélemény előtt sem volt olyan nagy szent, míg élt. Ez azután valamelyest enyhítette a Baróti-ellenes vádat. Itt volt még Bohó Róbert, aki él még; a Petőfi Kör képviselte Szegeden. Itt szólalt föl először Kovács József is, akkor a röszei gépállomás főkönyvelője.

Én csak úgy bele-bele kiabáltam, Többek között én javasoltam a bizottságba Fejér Dénest. De az is érdekes, hogy Ábrahám Antal, aki megyei harmadtitkár volt (a másodtitkár az ipari titkár volt, a harmadtitkár a kulturális titkár volt, mert a kultúra ott is csak harmadik). Ő koncul dobta a József Attila Kör hallgatósága elé – egyébként tömve volt akkor is az Auditorium Maximum – Ladányi Benedeket, a városi pártbizottság első titkárát: bejelentette, hogy pártiskolára küldik. Tehát ezzel oldották meg a személyi kérdéseket, mert főleg Ladányi ellen volt kifogás. Valóban, egyrészt buta, primitív volt, másrészt meg gonosz, rosszindulatú. Ladányitól ők maguk is meg akartak szabadulni.

Az is nagyon jellemző, hogy Mogyorósi István rendőr őrnagy gyorsíróként küldött a József Attila Kör ülésére, és a jegyzőkönyvet azonnal továbbította M. Szabó István államvédelmi őrnagynak, a politikai főosz-

tály vezetőjének. Később, a megtorlaskor, Mogyorósi azzal védekezett, hogy ő ugyan elküldte a jegyzőkönyvet, de sajnos nem követte semmiféle intézkedés. Tehát azt várta volna, hogy a főlészálolókat meg bekiabálókát, mint magam is, vonták volna felelősségre. Annak idején ez elmaradt. Tehát ez is Szeged forradalmának az előkészületéhez tartozott, 1956. október 19-én.

A további események pedig október 20-án, szintén az Auditorium Maximumban, és október 21-én, amikor Kiss Tamás és Lejtényi András Pestre ment, tárgyalt a DISZ vezetőséggel, eredménytelenül, és tárgyalt a Petőfi Kör vezetőségével is, szintén eredménytelenül. Másnap viszont ott voltak a műszaki egyetemen, és a szegediek 20 pontjából lett a műegyetemisták 16 pontja. De ez is hol 10, hol 12, hol 14; ezek a pontok mindig is zavarosak voltak, hol összevontak, de szét is cibáltak pontokat. Ezzel mentek másnap, október 23-án a műegyetemisták a Rádióhoz, hogy olvassák be az este nyolc órás hírekben. Miután nem olvasták be, és ebből támadt vita, így tört ki a fegyveres fölkelés. Tehát a pillangóhatás itt érvényesült a legerősebben: a kis rezdülésből itt lett vihar: fegyveres fölkelés.

Szegeden ugyanakkor – erről mit sem tudva persze – a diákság gyülekezett a Dóm téren. Innen indultak a Klauzál térre a Kossuth szoborhoz. '56-nak nyilvánvalóan nosztalgiája volt 1848. március 15-e iránt: a pontok is ezt jelzik, tehát hogy pontokba szedték a követeléseket, úgy ahogy Petőfiék, a Tízek Társasága, és természetes volt, hogy a leggyakrabban szavalt vers a *Nemzeti dal* volt, a „Talpra magyar”. Ezt szintén itt szavalták el először, azután vonult a tömeg a színházhoz. Ott előadás folyt, mégpedig éppen a *Szent Johanna*, G. B. Shaw *Szent Johannája*, amely szintén olyasfajta politikai gondolatokat ébreszthetett, mint amilyet a Rajk-pör. Október 6-án temették újra Rajkot és társait, tehát ez is fölszította az emberek dühét és elégedetlenségét; éppen a *Szent Johanna* is hasonló gondolatokat ébreszthetett. Bicskei Károly színházi kosztümben jött ki a színház erkélyére, és szintén elszavalta a *Nemzeti dalt*. Utána a tömeg ment tovább, vissza először még a ruhagyárhoz, és a konzervgyárhoz. Várták, hogy csatlakozzanak hozzájuk, mert műszak vége volt, és valóban sokan csatlakoztak is. Akkor visszajött a tömeg a Klauzál térre, és ott Kaló Flórián szavalta el ismét a *Nemzeti dalt*.

Másnap, október 24-én a szegediek arra ébredtek, hogy tankok csö-römpölnek át a városon. Mentek Pestre, Aradról jöttek ezek. Mi, a sze-

gedi írócsoport tagjai, pár nappal azelőtt, 21-én, Aradon tartottunk irodalmi estet, és akkor mi már láttuk ezeket a tankokat: ott álltak az aradi vár környékén. Nem tudtuk még akkor, hogy pár nap múlva újra látjuk őket, de akkor már Szegeden.

Este megismétlődött a fölvonulás, újra a kendergyárhoz mentek, itt már tűzoltókkal, fecskendőkkal próbálták szétosztatni a tömeget; ez nem sikerült, akkor tiszti századot küldtek ki. Riasztólövéseket adtak le, amire már szétfutott a tömeg. Az ávósok a Juhász Gyula Diákotthonba bemenekült diákok után mentek, és ott megverték őket; a védelmükre kelő, éppen ott tartózkodó Perbíró József, egyetemi docens jogi kari dékánhelyettest szintén bántalmazták.

Október 25-én katonai erősítést küldtek, és katonai közigazgatást léptettek életbe, tehát fölfüggesztették a gyülekezési jogot, éjszakára kijárási tilalmat rendeltek el. A kiskunmajsai lövészezred első zászlóalja, Botond Gábor őrnagy parancsoksága alatt jött ide Ennek azért van jelentősége, mert később a sortűzet ők vezényelték. Halász Gyula főhadnagy parancsnoksága alatt sajtócenzúrát léptettek életbe. Ennek ellenére a nép ismét gyülekezett a Kossuth szobornál, Kaló Flórián ismét szavalt, és ekkor kezdték el leverni az ötágú csillagokat, ahol elérték, abban a magasságban.

A központi egyetemi épület magassága nem volt akkor elérhető, úgyhogy ez másnap reggelre maradt. Akkorra én is beértem már Szőregről, s éppen verték le a csillagokat. Végh Joachimmal, a főiskola történelemtanárával és Erdős Jánossal – ő még él szerencsére –, az ének-zene tanszék docense volt, sétálva a Dugonics téren néztük, hogyan verik le a csillagot.

Töredelmesen bevallom, hogy én a csillag védelmére keltem. Adyra hivatkoztam: „*Sose hull le a vörös csillag*”, meg „*Mióta ember néz az égre, Vörös csillag volt a reménye*” (*A csillagok csillaga*). Végh Joachim dühösen támadt nekem, hogy itt most másról van szó: ez egy gyűlölt hatalomnak a jelképe, ezért kell leverni. Ebbe akkor belenyugodtam, és azóta beláttam, hogy Végh Joachimnak volt igaza. Mert ahogy az árpádsávós zászlók történelmi zászlók ugyan, de én átéltem Budapest ostromát is 1944-ben, és tudom, hogy ez nyilas jelkép volt. Igaz, hogy benne volt a nyilasoknak a jelvénye is, de ettől függetlenül: akik ma árpádsávós zászlókkal tüntetnek, azok szélsőjobbboldaliak, nyilas érzelműek. Ezt így vallom változatlanul.

Visszatérve tehát a csillaghullásra: már október 26-a, péntek volt akkor, amikor a szegedi események legjelentősebbje, a Takaréktár utcai sortűz is eldőrdült. 11 órára gyűlést hirdettek a Széchenyi térre, de ezt a katonai közigazgatás megtiltotta. A tömeg viszont fölvonult, és jött a Kálvária utcán. Ezt az egyetemi könyvtár ablakából láttam, és akkor lementem, és csatlakoztam hozzájuk. A tömeg az Oskola utcán keresztül ment, a Stefánián a pártbizottság, a későbbi sajtóház előtt.

Elfelejtettem mondani, hogy 24-ére virradó éjszaka eltüntették a Lenin-Sztálin-szobrot. Éjszaka odamentek, katonai gépkocsikkal, és a katonák eltüntették. Tehát volt foganatja Baróti javaslatának, még ha később felelősségre vonták is őt ezért. Elvonultunk a pártház előtt, és bekanyarodtunk az Arany János utcába. Onnan a tömeg két részre vált. Az egyik része ment tovább a kiskörúton, a Kálvin tér felé, a másik része bekanyarodott a Takaréktár utcába. Kitöltötte a Takaréktár utca teljes szélességét. Ekkor vettem észre, hogy a csapat elején ott van Baróti Dezső rektor, Nyíri Antal, aki korábban a főiskolának tanára volt, akkor már egyetemi tanár, éppen akkor a bölcsészkar dékánja, és Korpássy Béla, az orvosi kar a dékánja. Ők vezették a tömeget. Ekkor én oldalt megkerültem a tömeget, és csatlakoztam hozzájuk az első sorba.

Akkor már odaért a nép a Széchenyi tér sarkára. A villamos sínen fősorakozva már ott álltak a kiskunmajsai katonák, csőre töltött géppisztollyal. Baróti elment, hogy tárgyaljon ezzel a Botond Gábor őrnaggyal, de eredménytelenül. Amikor visszajött, sápadtan mondta, hogy nincs segítség, nincs mentség. Ezt szerette volna közölni a tömeggel. Azt javasoltam neki, menjen föl az írószövetség erkélyére. A Takaréktár utca 6. számú háznak van erkélye, ott volt akkor a szegedi írócsoportnak a helysége, és éppen erkély is volt hozzá. Baróti odament, próbált volna a tömeggel értekezni, de nem lehetett, mert kiabáltak, az egész utca tele volt emberrel, tehát nem hallották meg, amit mondott. Baróti már indult lefelé, amikor mi, Nyíri Antallal meg Korpássy Bélával, mellettem egy villamos-kalauznő volt, sötétkék posztóruhában, csatárláncot fogtunk, és szemben a tömeggel, próbáltuk viszatartani őket. Mi hiába kiabáltuk, hogy nem lehet tovább menni, mert a katonák ott vannak már, a tömeg hátul, már 20 méterre sem hallotta, amit mi kiabáltunk. Úgyhogy nyomtak bennünket hátra – mi szemben voltunk a tömeggel –, és egyszer csak eldőrdült a sortűz.

Ha célzott lövést adtak volna le, akkor nem beszélnék itt, nem élnék, de nyilván – némelyek szerint a fák ágaitól meg az épületektől – gellert kapott golyó ölte meg Schwartz Lajost; mások szerint a betonba, a járdába lőttek, de ez nem lehet, mert annak a nyomát lehetett volna látni. Ellenben az oldalsó falakon van egy kis beugró, meg tudom mutatni, Vida Mihály filmjén mutattam is –, beugrottam oda. Ott a falakon sokáig lehetett látni golyónyomokat, később eltüntették őket. Mikor én oda beugrottam, láttam, hogy fekszik előttem egy fiatalember, olyan szürke arccal, mint amilyen szürke a ruhája; két keze öklöbe szorítva, mint ahogy a csecsemőké, mikor hanyatt fekvé alszanak, ő is így tartotta az öklét. Vér nem folyt alatta A boncolás később megállapította, hogy hátulról kapta a golyót, guggoló helyzetben, tehát valószínűleg lehajolhatott, amikor kezdtek lőni, és úgy kaphatott golyót. Ez volt Schwartz Lajos. Azután láttam még, hogy a túloldalon, a mostani OTP bank helyén – akkor SZTK-rendelő, orvosi rendelő volt –, egy férfi a vállán vitt egy nőt, akinek a fenéke csupa vér volt. Csak a rendszerváltoztatás után nyomozhattam ki, hogy Mihály Erzsébetnek hívták, amputálták is a lábát. Egy kisipari szövetkezetnek volt az adminisztrátora.

Mindenesetre ez volt a szegedi események legjelentősebbje. Október 27-én már fordulat történt: a forradalom lényegében akkor győzött néhány napra. Azon a napon alakult meg a városi munkástanács, és ekkor választották meg pechjére Perbíró Józsefet ennek a munkástanácsnak elnökévé. Az ávósok egy része Jugoszláviába szökött, a másik részét pedig a nemzetőrök a Csillagbörtönben védőőrizetbe helyezték, nehogy bántsák őket, mint Pesten, ahol többeket főlhúztak. Jellemző ottani magatartásukra, hogy az volt a legfőbb bajuk, hogy unatkoztak, és pingpongasztalt kértek, hogy valamivel eltöltsék az időt. A megtorlás idején már nem erről volt szó, hanem arról: azt várták, hogy majd listára veszik őket, s kivégzik. Ez természetesen humbug.

Biztosan ismerik Tamási Lajosnak a versét: *Piros a vér a pesti utcán*. Nagy vers, az Irodalmi Újság november 2-i számban jelent meg, ugyanott, ahol Illyés Gyulának az *Egy mondat a zsarnokságról* című verse. Nem olvasom föl az egészet, mert nagyon hosszú, csak néhány strófát:

*Megyünk, valami láthatatlan
áramlás szívünket befutja,
akadozva száll még az ének,
de már mienk a pesti utca.*

*Ismét mienk a bátor ének,
parancsolatlan, tiszta szívvel
s a fegyverek szemünkbe néznek:
Kire lövetsz belügyminiszter?*

*Piros a vér a pesti utcán,
munkások, ifjak vére ez,
piros a vér a pesti utcán,
belügyminiszter, kit lövetsz?*

Ez a belügyminiszter Piros László volt, később a Szegedi Szalámi-gyár igazgatója, idén januárban halt meg, és itt van eltemetve Szegeden. Ez nagy vers, ismétlem. Csak az von le az értékéből, sajnos, hogy ugyanez a Tamási Lajos, nem sokkal később, 1958. szeptember 26-án, az Élet és Irodalomban a következő verset közölte. A címe: *A csepeli gyorsvasúton.*

*Hőség, sietség, karok zsibbadt
ringásán a sebesség döccen,
ezrek tódultak ki a gyárból,
magam meg a könyvtárból jöttem.*

*Ketten szorítunk egy fogantyút,
így is dobál előre-hátra a
villamos, – öreg a társam,
s az oldalán revolvertáska.*

*Nézem közélről ősz-borostás
arcán a szögletes soványság
barázdáit, s mintha csak látnám
apám mindennap esti mását.*

*S míg a szelíd kis-Duna-parton
zakatolva robogunk végig,
beszélgetünk, s a világ sorsát
rendezzük a Boráros térig.*

*Bizony, apám, én sok vitában,
botlásban vergődtem nem egyszer,
azt hiszem mégis, az a lényeg.
hogy jó helyen van ez a fegyver.*

Tehát egy pufajkásnak a dicséretét írta meg ugyanaz a Tamási Lajos.